

PIETER VAN WOENSEL

Dokter Van Woensel, alias Amurath-Effendi

tekst en beeld:
Jan Hein van Dierendonck

In de achttiende eeuw was Nederland tamelijk anti-Turks. Het Ottomaanse rijk werd gezien als een despotische staat met een ongezond klimaat. Arts en reiziger Pieter van Woensel (1747-1808), een antiklerikale en kosmopolitische vrijdenker, trachtte dat beeld bij te stellen.

Hij groeit op in een remonstrants Haarlems artsengezin. Zien zijn ouders hem graag predikant worden, na een tijdje Amsterdams Seminarium kiest hij voor geneeskunde. In 1770 promoveert hij in Leiden op *Proeve van een medisch mengelwerk*.

Rusland ronselt zijn dokters vooral in Leiden en Van Woensel wordt legerarts in het hospitaal van het adellijke landcadettencorps in Sint-Petersburg. Hij krijgt een positie in de hofraad van keizerin Catherina II, waar hij mag meedenken over de cadettenopleiding. Die jongens komen vaak binnen met pokken en hij bedenkt een verbeterde versie van pokkeninoculatie: smetstof uit patiënten aangelengd met kwik. In 1786 gaat Van Woensel op studiereis, belandt via Constantinopel in Trebizonde (thans Trabzon) en wordt marinearts bij de Zwarte-Zeevloot. Op de Krim onderzoekt hij de bestrijding van besmettelijke ziekten en publiceert, terug in Sint-Petersburg, *Mémoire sur la Peste*. Het jaar daarop keert hij Rusland de rug toe en

wordt marinearts te Amsterdam. Tussen 1791 en '94 verschijnen zijn ironische *Aantekeningen, gehouden op eene reize door Turkijen, Natoliën, de Krim en Rusland in de jaaren 1784-89*. Het Ottomaanse Rijk komt hierin beter af dan het feodale tsarenrijk ('waar men even bang is voor democratie als varkens voor een synagoge'). Onder het pseudoniem Amurath-Effendi, Hekim-Bachi verschijnt in 1792 deel één van *De Lantaarn*, een almanak waarvan er tot 1801 vijf zullen volgen, met illustraties en spotprenten bij satirische artikelen over onderwerpen als echtscheidingsprocedures, voorbehoedsmiddelen, tolerantie jegens joden en moslims, tropenleven en landelijke politiek. Ook vertaalt hij Cervantes' Don Quichot.

Na een reis naar Suriname – om lepra te bestuderen – zet het Bataafse bewind Van Woensel in om de Russische positie inzake het Frans-Engelse conflict te achterhalen. In Sint-Petersburg verzamelt hij inlichtingen over een geheim Engels-Russisch verdrag en stuurt die gecodeerd in onzichtbare inkt naar Den Haag. Na dit avontuur laat hij Rusland links liggen, maar vertoont zich nog vaak in Russische reiskleding, inclusief bontmuts. In 1808 glijdt hij uit op zijn stoep. De halsstarrige weigering zijn beenbreuk te laten behandelen wordt hem noodlottig.